

УДК 371.14
Володимир ПУЦОВ
м. Київ

Процес навчання в системі підвищення кваліфікації як об'єкт управління

Розглядаються особливості управління процесом навчання в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Акцентується увага на обґрунтуванні його структурних компонентів та етапів.

Створення і функціонування системи безперервної освіти об'єктивно пов'язане з розвитком та підвищенням ефективності освіти дорослих, фахівців, що мають вищу освіту, певний професійний та життєвий досвід.

Розуміння післядипломної освіти педагогічних кадрів як певної сукупності елементів, спроектованих на досягнення певної мети, вимагає системного підходу до її вивчення, який вимагає бачення того чи іншого процесу в його елементному складі і у взаємозв'язку цих елементів. Насамперед – це спеціалізація, стажування, підвищення кваліфікації, перепідготовка.

Піддамо більш глибокому аналізу одну із складових системи післядипломної освіти – систему підвищення кваліфікації; здійснимо спробу більш глибокого проникнення у проблему. (Процес навчання в системі підвищення кваліфікації).

Піддаючи теоретичному аналізу процес навчання в системі підвищення кваліфікації, перш за все треба піддати всебічному аналізу того, кого вчимо, - фахівця, людину.

Наукою про людину накопичений багатий матеріал, який характеризує особистість, її структуру. Дослідження показали, що модель структури особистості включає в себе три групи компонентів:

- ✓ механізм психіки;

- ✓ досвід особистості;
- ✓ типологічні якості особистості.

Проаналізуємо ці компоненти відносно нашого об'єкту навчання – дорослої людини, кваліфікованого фахівця.

Механізм психіки:

До нього відносяться мотиви; сприйняття інформації; перетворення інформації дорослою людиною; пам'ять, увага і т.ін.

Психологами доведено, що при організації процесу навчання в системі підвищення кваліфікації основним мотивом учіння дорослої людини є практика. Потреби у знаннях наших слухачів – відображення тих проблем, які вони вирішують як суб'єкт трудової діяльності.

Це потребує дуже щільного врахування тенденцій і перспективи розвитку освіти на сучасному етапі, досягнень тієї чи іншої науки, широкого і систематичного вивчення педагогічного досвіду. Якість викладення у великій мірі залежить від того, як викладач знає той чи інший процес, який здійснює слухач у своїй практичній діяльності, яку школу пройшов сам викладач. Таким чином, процес навчання в системі підвищення кваліфікації, враховуючи механізм психіки дорослої людини, має, з одного боку, оперативно реагувати на тенденції і перспективи розвитку освіти, на новітні досягнення в сфері тієї чи іншої науки, а з другого боку, широко розкривати технологію практичної діяльності. Так об'єктивно вимагає механізм психіки нашого слухача.

Особливим є механізм сприймання інформації дорослою людиною, її пам'ять, увага.

Дослідження психологів свідчать, що половина дорослих людей не спроможна сприймати сутність вказаної фрази, яка містить більше 13 слів. Отже, механізм психіки людини потрібно враховувати.

Досвід особистості:

Досвід особистості поділяється на знання, вміння, норми, цінності, навички, тобто на отримання певної інформації, звички, а також на спрямованість особистості, її моральні, пізнавальні та інші якості.

1. Наші спостереження свідчать, що засвоєння нової інформації слухачів гальмується наявністю певного “психологічного опору”.

Перш за все це “опір досвіду”, який проявляється у тому, що частина слухачів розглядає свій досвід як науковий і з недовірою сприймає нову інформацію.

“*Опір зрілості*” – проявляється в тому, що слухач розуміє необхідність отримання знань, але не бачить перспектив їх застосування.

“*Опір пристику*” – проявляється у скептичному відношенні до нової інформації, рекомендацій. Слухач вважає себе більш компетентним у тому чи іншому питанні.

“*Недовіра теорії*” – звичка мислити практичними категоріями.

Враховуючи ці особливості, на нашу думку, потрібно вивчити індивідуальний досвід слухачів, використовувати різні організаційні форми навчання, які б забезпечували оптимальну адаптацію кожного до засвоєння нової інформації.

2. При організації навчального процесу у системі підвищення кваліфікації потрібно уникати погоні за тим, щоб передати слухачам **максимум** інформації. Це завдання непосильне і малоефективне. Процес навчання повинен бути спрямований на те, щоб навчити слухачів самостійно аналізувати явища, процеси, відпрацьовувати вміння наукового осмислення знань.

Мобільність і динамізм процесу навчання потребує застосування переважно методів активного навчання, таких, як лекція-діалог, рішення виробничих завдань, тренінги, аналіз ситуацій, обмін досвідом, дискусії, науково-практичні конференції та інше.

Короткочасність навчання і необхідність засвоєння з слухачами певного обсягу інформації потребує врахування в процесі навчання вхідного рівня знань, вмінь і навичок, правильного формування установки на навчання.

Типологічні якості особистості:

До типологічних властивостей можна віднести характер, темперамент, здібності. Типологічні властивості відображають особливості поведінки.

Проблема інтенсифікації процесу навчання в системі підвищення кваліфікації має визначальні значення.

Розгляд структури особистості дає змогу організувати процес навчання в системі підвищення кваліфікації більш цілеспрямованим, зробити його особистісно зорієнтованим.

Навчальний процес у системі підвищення кваліфікації – це зміна стану управлінської, навчально-пізнавальної діяльності викладачів і слухачів, в ході якої досягаються цілі навчання при підвищенні кваліфікації фахівців.

Його умовно можна поділити на дві стадії: стадія проектування і стадія безпосереднього функціонування.

Для розуміння сутності навчального процесу в системі підвищення кваліфікації на стадії проектування треба звернути увагу на два таких положення:

1) для підвищення ефективності управління навчальним процесом, якісного його функціонування необхідно сформувати його системне бачення. Тобто бачити його не тільки як цілісне утворення, але і в елементному складі. Тому що для того, щоб впливати, треба у всіх деталях знати, на що впливати, чим керувати;

2) навчальний процес повинен будуватися у відповідності з визначеною логікою, з урахуванням психологічних особливостей слухачів.

У науковій літературі подається така логіка процесу навчання:

- ✓ психологічна підготовка до сприйняття інформації;

- ✓ сприйняття інформації;
- ✓ узагальнення інформації, перетворення її у знання;
- ✓ закріплення знань, перетворення інформації в уміння і навички;
- ✓ застосування знань, вмінь і навичок по вирішенню практичних завдань;
- ✓ контроль засвоєння, вмінь і навичок.

Виходячи з цих положень, є потреба визначити основні організаційні етапи процесу навчання в системі підвищення кваліфікації.

Теоретичний аналіз, практичне бачення, досвід роботи дають підставу зробити висновок, що ефективність функціонування навчального процесу буде вищою, якщо його організація буде здійснюватися поетапно: організаційно-установчий, регулятивно-навчаючий, операційно-діяльнісний, контрольньо-оціночний.

На організаційно-установчому етапі повинен створюватися психологічний фундамент активності слухачів, чітка установка певної діяльності, окреслені перспективи, поставлено мету.

Основними завданнями на даному етапі є:

- 1) постановка мети і завдань навчання;
- 2) зрозуміння слухачами цих завдань;
- 3) виявлення фактичного рівня знань і умінь, необхідних для виконання функціональних обов'язків.

Без якісної мети мотиви навчання і сприйняття інформації малоефективні, тому вже на початку навчання треба викликати потребу в учінні.

Завданнями регулятивно-навчаючого етапу є озброєння слухачів теоретичними знаннями і практичними вміннями по виконанню своїх функціональних обов'язків, внесення корективів у знання, отримані раніше.

Основним компонентом є знання і уміння, які закладені у кваліфікаційних характеристиках.

Завдання операційно-діяльнісного етапу полягає у відпрацюванні вмінь, об'єктивно необхідних для виконання своїх функціональних обов'язків.

На контрольно-оцінювальному етапі увага приділяється не стільки формальній фіксації того, що знає чи не знає слухач, скільки виявленню недоліків навчальної діяльності, отриманні інформації про те, які знання і вміння здобули (не здобули) слухачі, що необхідно для подальшого удосконалення процесу навчання.

Коротка характеристика організаційних етапів навчального процесу, їх взаємозв'язків дає можливість зробити висновки:

- ✓ **по-перше**, кожен з етапів - це не просто дроблення процесу, а такі його елементи, які, вступаючи у взаємодію, в певну систему взаємовідносин, створюють цей процес і сприяють підвищенню його ефективності;
- ✓ **по-друге**, кожен етап – це складова частина навчального процесу, яка має свій специфічний зміст, форми, методи і результати;
- ✓ **по-третє**, етапування навчального процесу дає можливість більш чіткіше, у логічній послідовності організувати його;
- ✓ **по-четверте**, етапування навчального процесу створює умови для його цілеспрямованого управління.

Ми акцентували увагу на організаційних етапах навчального процесу в системі підвищення кваліфікації на стадії проектування. А тепер спробуємо проаналізувати компоненти навчального процесу на стадії безпосереднього функціонування. Навчальний процес в системі підвищення кваліфікації характеризується компонентами, які притаманні навчальному процесу в будь-якій ланці системи освіти. До числа визначаючих компонентів, як відомо, відносяться: мета

навчання, зміст, методи, організаційні форми, результати. Кожен із названих компонентів навчального процесу має специфічні особливості, які у сукупності впливають на характер і форму його розвитку.

Виявлення цих особливостей, врахування їх при проектуванні і здійсненні процесу мають велике значення для ефективного функціонування процесу навчання у системі підвищення кваліфікації.

Найбільш важливим є цільовий компонент. Він охоплює головну мету і часткові цілі.

Виявлення всього компоненту цілей навчання, чітке їх формування, встановлення зв'язків між цілями є важливим вихідним завданням.

Розуміння викладачами цілей, вміння визначити свої цілі і засоби їх досягнення обумовлюють рівень організації навчання і ефективності всього навчального процесу.

Тому поставивши мету – створюй умови для її реалізації.

Наступним компонентом навчального процесу є зміст. Зміст зумовлений метою і завданнями підвищення кваліфікації. Специфічність змісту у системі підвищення кваліфікації у порівнянні з іншими ланками освіти в тому, що при підвищенні кваліфікації ведучою метою є не тільки осмислення, засвоєння слухачами навчальної інформації, але і розвиток у них професійних вмінь і навичок, обмін передовим досвідом, оперативне застосування отриманих знань у своїй практичній діяльності.

Вибір раціональних методів навчання в системі підвищення кваліфікації - справа дуже складна.

При використанні методів навчання потрібно враховувати особливості процесу навчання в системі підвищення кваліфікації.

Н.В. Ващенко¹ звертає увагу на наступні особливості, які треба врахувати при виборі методів навчання:

- ✓ комплексний характер мети навчання (ознайомлення з навчальною інформацією, засвоєння нових знань, оволодіння вміннями і навичками, удосконалення професійної майстерності, розвиток загальнокультурного рівня);
- ✓ короткотерміновість навчання і необхідність засвоєння слухачами великого обсягу знань;
- ✓ необхідність активізації пізнавальної діяльності слухачів;
- ✓ наявність у слухачів базової освіти й практичного досвіду;
- ✓ загублені слухачами у процесі практичної діяльності навички навчальної роботи;
- ✓ зв'язок пізнавальної діяльності слухачів з їх професійною діяльністю;
- ✓ необхідність оперативно застосовувати оптимальні знання в їх практичній роботі.

Є різні підходи до кваліфікації методів навчання в системі підвищення кваліфікації. Але найбільш доцільніша, на нашу думку, класифікація запропонована Ю.К. Бабинським.²

1. Методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності слухачів: ці методи забезпечують процес засвоєння особистістю навчальної інформації.

До них відносяться: словесні, наочні, практичні методи передачі та сприйняття інформації, індуктивні, дедуктивні, репродуктивні, пошукові, ділові, рольові ігри, тренінги, вирішення педагогічних завдань, розгляд педагогічних ситуацій,

¹ Ващенко Н.М. Управління навчальним процесом в системі підвищення кваліфікації. – М.: Вища школа, 1978. – 173 с.

² Бабинский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. Методические основы. – М.: Педагогика. – 183 с.

написання випускних робіт та інші методи організації мислєдїяльностї слухачїв.

2. Методи стимулювання і мотивації навчально-пїзнавальної дїяльностї: формування вїдповїдальностї за якїсне засвоєння навчальної їнформації.
3. Методи контролю і самоконтролю: уснї та письмовї екзамени, залїки, комп'ютернї тести.

Велике значення має і такий компонент навчального процесу, як організаційнї форми навчання. Застосування у системї пїдвищення квалїфакації традиційних форм навчання - це нормальне явище, але вони значно ускладнюютьсѧ, збагачуютьсѧ новими елементами і змїстом.

Процес навчання у системї пїдвищення квалїфакації потребує застосування організаційних форм, якї притаманнї якраз цїй системї: вїїзнї тематичнї заняття, тематичнї дискусїї, спецкурси, факультатив, круглї столи, тренїнги, конференції з обмїну досвїдом, написання випускних робїт тощо.

Якї ж, на наш погляд, прїоритетнї шляхи пїдвищення якостї навчального процесу в системї пїдвищення квалїфакації?

1. Однїєю з важливих умов пїдвищення якостї навчального процесу є врахування специфїчних цїлей і завдань пїдвищення квалїфакації, особливостей слухачїв на всїх етапах проектування і здїйснення навчального процесу.

2. Цїлї навчання повиннї враховувати, чому вчити фахївцїв, носити максимально конкретний характер і знаходити своє вїдображення у посадових квалїфакаційних характеристиках по кожнїй спеціальностї.

3. Спрямування процесу навчання на потреби, запити слухачїв є головним завданням процесу навчання, вимагає науково обґрунтованої методики дїагностування їх рївня знань, вмїнь і навичок по виконанню їх функціональних обов'язкїв. Тодї буде видно, для кого організувати спецкурси чи спецсемїнари і факультативи, для кого організувати

індивідуальне навчання, а кого посадити в аудиторію і займатися лікбезом.

4. До ведучих напрямків підвищення якості навчального процесу належить його інформаційне і дидактичне забезпечення.

Головна ланка в роботі по підвищенню якості навчання повинна бути спрямована на переорієнтацію навчання з освітньо-предметного характеру на діяльнісний, особистісно зорієнтований.

Владимир ПУЦОВ

**Процес обучения в системе повышения квалификации
как объект управления**

Резюме

Рассматриваются особенности управления процессом обучения в системе повышения квалификации педагогических работников. Акцентируется внимание на обосновании его структурных компонентов и этапов.

Vladimir PUSOV

The process of education in the system of the post-graduate training as the object of management

Sammary

The particularities of the educational process management in the system of the qualification advancement of pedagogical workers are considered in the article. The attention is accented on the basis of its structural component and phases.